

استادی «فرهنگ»مدار

یادی از دکتر محمد معین در سالروز در گذشتش

حیدری

وقتی نام دکتر محمد معین (۱۹دیبهشت ۱۲۹۷ - ۱۳ تیر ۱۳۵۰) آن هم بیش از نیم قرن و اندی پس از درگذشت او به میان می آید، بیش از همه یادگار ارزنده او واژه‌نامه «فرهنگ فارسی» (مشهور به «فرهنگ معین») به یاد می آید که خاص و عام آن را می شناسند و دست‌کم یک بار به آن مراجعه کرده‌اند.

او پیش از تدوین این فرهنگ، در کنار علامه دهخدا در کار نوشتن و تدوین «لغت نامه، حضور داشت و پس از درگذشت دهخدا، مسئولیت کار را به عهده گرفت. دکتر معین پیش از آنکه با دهخدا آشنا شود با علامه قزوینی آشنا شد و او معین را به همکاری با دهخدا تشویق کرد.

دکتر شهیدی که خود بعدها مسئولیت «لغت‌نامه، دهخدا را بر عهده داشت، سهم دکتر معین را در تدوین این دایره‌المعارف ارزشمند و تأثیرگذارتر از آنچه فکر می‌کنیم می‌داند و می‌گوید: «برخلاف آنچه شاید تصور شود، کار دکتر معین این نبوده که مطالب منظم‌شده و آماده دهخدا را تصحیح مطبعی کند، بلکه دکتر معین در طول بیست سال همکاری با مرحوم دهخدا یا سرپرستی لغت‌نامه، هفتصد صفحه‌از مطالب این کتاب را شخصا تألیف کرد و بیش از نه هزار صفحه از مطالب مؤلفان دیگر را بررسی و جرح و تعدیل نمود،

اما دکتر معین در کنار کار «لغت‌نامه، در سال ۱۳۳۸ دست به کار سنگین دیگری‌ردوان تألیف «فرهنگ‌فارسی بود.بیش ازیک‌میلیون فیش، مطالعه در کتابخانه‌های دنیا، بررسی دقیق فرهنگ‌های معتبر جهانی، تلاش بیست‌ساله معین و همکاری چهارصد نفر از دانشجویانش باعث شد تا «فرهنگ فارسی» معین در شش جلد منتشر شود.

با همه اهمیتی که «فرهنگ معین، دارد، باید گفت در روزگار ما برای لغت یابی، «فرهنگ بزرگ سخن، از دکتر حسن انوری پیشنهاد می‌شود. «لغت‌نامه دهخدا، و «فرهنگ معین، برگزشته تکیه دارند و ادبیات‌گذشته ایران را مینا قرار داده‌اند، درحالی‌که «فرهنگ سخن، علاوه بر متون گذشته فارسی، متون معاصر را هم مینا قرار داده است و حتی رمان‌ها و داستان‌های روز زبان فارسی را نیز شامل می‌شود. امتیاز دیگر «فرهنگ بزرگ سخن، این است که اصطلاحات اختصاصی علمی را متخصصان هر رشته نوشته‌اند، ولی در دهخدا و معین این گونه نیست. وجه امتیاز دیگر «فرهنگ سخن، با «فرهنگ معین» در این است که «فرهنگ معین، شاهد ندارد، درحالی‌که «سخن، چه برای زبان و واژه‌های جدید و چه برای زبان و واژه‌های قدیم، از قدیم و جدید شاهد آورده‌است.

شاید بتوان امتیاز برتر «فرهنگ سخن، را در این دانست که رسم خط آن مبتنی بر شیوه‌نامه روز است و موضوع مهم فاصله‌نگاری - که در دو فرهنگ رایج گذشته (دهخدا و معین) اساساً مسئله نبوده است - در آن جدی است و می‌تواند قابل استناد باشد.

جالب است بدانیم که از دیگر نکته‌های درخور توجه در زندگی دکتر معین این است که دهخدا و نیمایوشیج آثارشان را برای نشر و نظارت بر نشر آن به او سپرده بودند. گرچه دکتر معین در تیرماه سال ۱۳۵۰ پس از سال‌ها بیماری و رنج درگذشت و بسیاری از کارهایش همچنان نیمه‌تمام ماند و از جمله نتوانست به وصیت این دو عمل کند.

از دیگر کارهای ناتمام زنده‌یاد معین شرح غزل‌های حافظ است که حدود ۱۰سالی دکتر مهدخت معین، فرزند او، وقت گذاشت و با همکاری سهیلا امیرقاسم‌خانی با عنوان «گنجینه عرفان - شرح غزل‌های حافظ، به چاپ رساند. بنا به گفته دخترش، در این اثر شرح غزل‌های حافظ به همراه توضیحات مفصلی درباره دستور زبان، صنایع ادبی، معانی و مفاهیم غزل و بسیاری نکات دیگر آورده شده‌است. با اینکه گنجینه عرفان، نسخه‌ای قدیمی است و سال‌ها پیش تألیف شده، مواردی در معانی و مفاهیم ابیات در آن شرح ارائه شده که هنوز کم‌نظیر یا بی نظیر است.

زین‌تقدیر

علیرضا حیدری |مدرس ویراستاری

- ناوبراسته**❖

سازمان جهانی خواروبار و کشاورزی فائو: ایران سیزدهمین تولیدکننده بزرگ گندم دنیاست.

- ویراسته**❖

سازمان جهانی خواربار و کشاورزی فائو: ایران سیزدهمین تولیدکننده بزرگ گندم دنیاست.

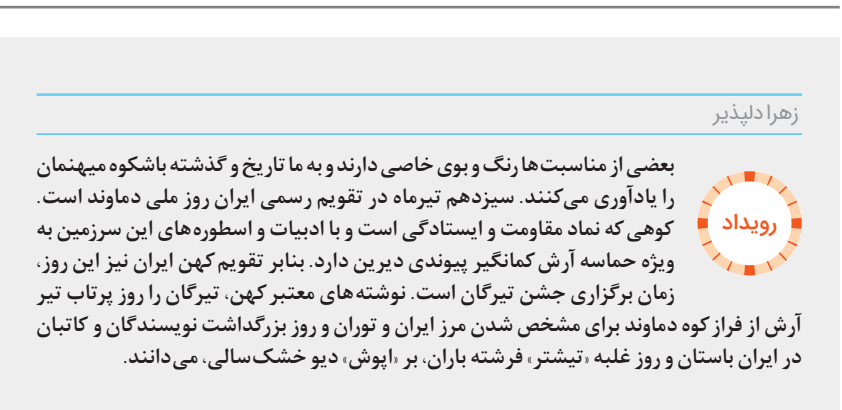
- نکته**❖

دُر زبـان محاوره، باره‌ای ترکیب‌های اضافی وصفی به‌صورت معطوف تلفظ می‌شوند و این شکل تلفظ، گاه وارد زبان نوشتار نیز شده‌است؛ درحالی‌که این «واو؛ زائد است، بنابراین «خواربار» در دست‌است.

#زبـن-قندپارسی

قلم و غلبه بر دیو خشک سالی

نگاهی بر پیشینه جشن تیرگان، نمادی از فرهنگ و هویت ایرانی

زهر ا دلپذیر

رویداد

بعضی از مناسبت‌ها رنگ و بوی خاصی دارند و به ما تاریخ و گذشته باشکوه میهنمان را یادآوری می‌کنند. سیزدهم تیرماه در تقویم رسمی ایران روز ملی دماوند است. کوهی که نماد مقاومت و ایستادگی است و با ادبیات و اسطوره‌های این سرزمین به ویژه حماسه آرش کمانگیر پیوندی دیرین دارد. بنابر تقویم کهن ایران نیز این روز، زمان برگزاری جشن تیرگان است. نوشته‌های معتبر کهن، تیرگان را روز پرتاب تیر آرش از فراز کوه دماوند برای مشخص شدن مرز ایران و توران و روز بزرگداشت نویسندگان و کاتبان در ایران باستان و روز غلبه، تیشتر، فرشته باران، بر «پوش، دیو خشک‌سالی، می‌دانند.

- اسطوره آرش کمانگیر

حماسه آرش کمانگیر یکی از زیبا ترین و شکوهمندترین داستان‌های اسطوره‌ای ایران است و همه ما کم‌وبیش با آن آشنا هستیم؛ منوچهر، پادشاه ایران، پس از نبردی طولانی از توران شکست می‌خورد و افراسیاب ایران را محاصره می‌کند، منوچهر از شاه توران می‌خواهد به اندازه پرتاب یک تیر از خاک ایران را به او بازگرداند. افراسیاب می‌پذیرد و ایرانیان بهترین و پرآوازه‌ترین کماندار خود، آرش، را برای پرتاب این تیر سرنوشت‌ساز برمی‌گزینند. آرش در روز سیزدهم تیر به فراز البرزکوه (دماوند) می‌رود و به یاری فرشته زمین (سپندارمذ)، بایاد خدا و با تمام توان، تیر از کمان رها می‌کند. پس از پرتاب تیر، پیکر آرش پاره‌پاره می‌شود و جان خود را در راه پاسداری از میهن فدا می‌نماید. هرمز، خدای بزرگ، به فرشته یاد فرمان می‌دهد تا نگهبان این تیر باشد. تیر آرش از بامداد تا نیمروز در پرواز است و سرانجام در مرز پیشین ایران و توران، در ساحل رود جیحون (آمودریا)، فرود می‌آید. آنجا را مرز ایران و توران تعیین می‌کنند و ایرانیان هر سال به این مناسبت جشن می‌گیرند. چنان‌که ابوریحان بیرونی در کتاب، «آثار الباقیه»، می‌نویسد، روز سیزدهم تیر عیدی است که تیرگان نام دارد. او سپس داستان آرش را بازگو می‌کند و در پایان می‌گوید: «تیر آرش در هنگام فرود آمدن به درخت گردویی نشست که از بزرگی در جهان مانند نداشت. برخی گفته‌اند: از محل پرتاب تیر تا آنجا که افتاد هزار فرسخ بود. منوچهر و افراسیاب به همین مقدار زمین با هم صلح کردند. این قضیه در روز تیرگان بود و مردم آن را عید گرفتند»،

قدیمی‌ترین نوشته‌ای که در آن به داستان آرش کمانگیر اشاره شده، «اوستا، است. در بخش «تیریتشت، از این کتاب از آرش با ویژگی‌هایی مانند «تیزتر» و «تیزترترین ایرانیان» یاد شده است. این داستان در کتاب‌های تاریخی که در قرن‌های نخست پس از اسلام نوشته شده‌اند مثل «مجم‌التواریخ»، «آثار الباقیه»، «تاریخ طبری» و... نیز آمده است

زمین با هم صلح کردند. این قضیه در روز تیرگان بود و مردم آن را عید گرفتند»، قدیمی‌ترین نوشته‌ای که در آن به داستان آرش کمانگیر اشاره شده، «اوستا، است. در بخش «تیریتشت، از این کتاب از آرش با ویژگی‌هایی مانند «تیزتر» و «تیزترترین ایرانیان» یاد شده است. این داستان در کتاب‌های تاریخی که در قرن‌های نخست پس از اسلام نوشته شده‌اند مثل «مجم‌التواریخ»، «آثار الباقیه»، «تاریخ طبری» و... نیز آمده است. در «شاهنامه، فردوسی نشانی از

بار دیگر سبز شد. به همین مناسبت مردم برای نیایش و شکرگزاری از پروردگار جشن گرفتند. جشن تیرگان در ایران باستان، با آیین‌ها و مراسم ویژه‌ای برگزار می‌شد. در این مراسم، مردم لباس نو می‌پوشیدند، به یاد پیروزی آرش و پایان محاصره افراسیاب تورانی، نان و شیرینی گندم می‌پختند، به دور کله قند، نخ

زرین می‌بستند و آن را به یاد تیر آرش به باد می‌سپردند. آن‌ها فال کوزه می‌گرفتند و به یاد پیروزی فرشته باران بر دیو خشک‌سالی به روی یکدیگر آب می‌پاشیدند. ابوریحان بیرونی مراسم آب‌پاشی در جشن تیرگان را رسمی کهن و یادگاری از کیخسرو می‌داند و می‌گوید: وقتی کیخسرو از جنگ با افراسیاب برگشت، در روز تیرگان به ساهو رسید و از کوه بالا رفت و برای شست‌وشو وارد چشمه‌ای

شد. او با دیدن فرشته‌ای از هوش رفت و بی‌زن بر روی او آب پاشید. از آن زمان رسم آب‌پاشی در جشن تیرگان رایج شد. این جشن هنوز هم پس از هزاران سال، در برخی از شهرها و روستاهای استان‌های مازندران، گیلان، کرمان، اصفهان، سمنان، یزد، مرکزی با آداب و رسوم ویژه‌ای که از گذشته‌های دور برجای مانده برگزار می‌شود. جشن تیرگان نمادی از فرهنگ و هویت ایرانی است و همه ما ایرانیان وظیفه داریم در پاسداشت آن بکوشیم.

«شاهنامه، فردوسی اختراع خط و نویسندگی را به طهمورث دیوبند، پسر و جانشین هوشنگ، نسبت می‌دهد. در این داستان، طهمورث به جنگ دیوان می‌رود و آن‌ها را شکست می‌دهد. دیوان به او می‌گویند: اگر از جان ما بگذری به توهنری خواهیم آموخت. و آن هنر، خواندن و نوشتن بود:

نیشتن به خسرو بیاموختند
دلش را چو خورشید بفروختند
نیشته یکی نه، چه نزدیک سی
چه رومی و چه تازی و پارسی
در کتاب پهلوی «دینکرد، آمده: طهمورث پس از یادگیری خط و نوشتن از دیوان، از مردم خواست نوشتن را فرابگیرند ولی مردم نپذیرفتند. طهمورث به دنبال آن برای بزرگداشت کاتبان و نویسندگان، جشنی برپا کرد تا اهمیت و ارجمندی نوشتن را به مردم نشان دهد. او نویسندگی را هتری اهورایی و مقدس نامید.

در تقویم رسمی ایران، چند سالی است به پیشنهاد گروهی از نویسندگان به یاد جشن تیرگان و روز نویسنده در ایران باستان، با یک روز اختلاف، چهاردهم تیرماه روز قلم‌نام‌گذاری شده‌است.

- پیروزی فرشته باران

یکی دیگر از مناسبت‌های برگزاری جشن تیرگان، پایان خشک‌سالی است، در اساطیر ایرانی، در روز سیزدهم تیر، فرشته باران، تیشتر (تیر) بر دیو خشک‌سالی (اپوش) غلبه کرد و باران بارید و زمین

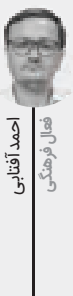
سعدی به روایت ۱۸۶ منبع

نگاهی به کتاب «زندگی سعدی شیرازی» نوشته جواد بشری

شد و تا اواخر عهد اباقا و پس از آن، به دنبال فترتی کوتاه، دوباره در روزگار احمد تکودار، اداره بغداد و بخش‌های بسیار دیگری را در دست داشت. در فصل هفتم، با عنوان «بازگشت از سفر دوم، بودند و پیش از حیات سعدی تا اواخر عمر او، بر شیراز حکمرانی کرده‌اند، معرفی می‌شوند. «تتر در نگاه سعدی پس از فتح بغداد و فارس» عنوان فصل پنجم کتاب است که در آن، نویسنده به دوران حکمرانی مغولان و انتقال قدرت از سلغریان به ایلخانان می‌پردازد. در این فصل، زندگی چهار تن از حاکمان بررسی می‌شود. عنوان فصل ششم کتاب، «خروج دوم از شیراز، دیدار با اباقادر بازگشت از سفر حج و ارتباط با برادران جوینی» است که در آن، نویسنده به سفر حج شیخ اجل و ملاقات او با برادران جوینی (علاءالدین عطا ملک و برادر کوچک ترش، شمس‌الدین صاحب دیوان) در حضور اباقای مغول در تبریز می‌پردازد. این دیدار، احتمالاً پس از محرم ۶۶۸ رخ داده است. باید افزود، عطا ملک در ماه صفر ۶۵۶ و بلافاصله پس از فتح بغداد، به فرمان هولاکو، به حکمرانی بغداد نصب

آذربایجان و گرجستان را دوباره تحت امر خوارزمشاهیان درآورد، اما مجدداً از دولت قاتان (جانشینان چنگیز) شکست خورد و در سال ۶۲۸ تا پایدب معدوم گشت. ناگفته نماند، چنگیزخان در سال ۶۲۳ درگذشت و دوره جدیدی از فرمانروایی مغولان و تهاجم به ایران آغاز شد که به عهد «قاتان مغول» (جانشینان چنگیز) شهرت دارد. اوکتای قاآن، نخستین جانشین چنگیز، از ۶۲۶ تا ۶۳۹ هجری که سال وفات اوست، حکومت کرد. در این دوره، فتح و سامان‌دهی دیگر بلاد ایران ادامه یافت و تا اوایل عهدمغوقاآن (حکومت از ۶۴۸ تا ۶۵۷ هجری) بخش‌های تصرف‌شده ایران، خارج از مرزها و به مرکزیت اداری سیاسی قراقروم و سپس پکن اداره می‌شد. در اوایل امپراتوری منگوقاآن، برادر او هولاکو، به فتح یا تسلیم کردن بخش‌های فتح‌نشده ایران و جهان اسلام مأمور شد.

پس از فتح بغداد و سقوط دولت عباسیان در سال ۶۵۶، هولاکودولت تقریباً مستقلی تأسیس کرد که به «ایلخانان» شناخته می‌شود. این دولت، پس از تأیید قوبیلای قاآن (حکومت از ۶۵۸ تا ۶۹۳ هجری)، امپراتور جدید و برادر دیگر هولاکو، رسمیت یافت. هولاکو تا ربع الآخر ۶۶۳، از مراغه بر منطقه

جواد بشری

زندگی سعدی شیرازی نویسنده: دکتر جواد بشری نشر خاموش، ۱۳۹۸